

Zondag 3 juli 2016, 10.30 uur, Pauluskerk

lezing Oude Testament: Deuteronomium 4: 29 - 40

lezing Nieuwe Testament: Johannes 15: 1 - 17

uitleg en verkondiging

Zusters en broeders, gemeente van Onze Heer Jezus Christus,

"Wij lopen op de maan, maar we zijn er niet in geslaagd om dichterbij onze naaste en bij onszelf te komen. Terwijl wij de ruimte veroveren, vergeten we onze ziel". Een uitspraak van Elie Wiesel, joods schrijver en Holocaust-overlevende. Ik wil een poging doen vanmorgen om een begaanbare weg te vinden in dat lastige vraagstuk van de toegevoegde waarde van godsdienst - in ons geval van de christelijke godsdienst - voor mensen van vandaag, voor jullie, voor mij en voor onze samenleving. En ik zeg lastig, omdat ik probeer een begaanbare en vooral levensvatbare derde weg te vinden tussen twee uitersten: tussen geen godsdienst - niks of iets anders, zal ik maar zeggen - en godsdienst als fundamentalisme. Over elk van die uitersten eerst dit. Voor veel van mijn vrienden en kennissen is godsdienst "quantité négligable". Of beter nog "quantité détestable". Zij moeten er niks meer van hebben. Godsdienst hoort te verdwijnen. En zal ook verdwijnen, omdat het alleen maar nog iets is van verdwijnende ouderen of van mensen aan wie geestelijk van alles en nog wat mankeert. Voor veel van hen betekent godsdienst uiteindelijk twee dingen. Godsdienst is het erop nahouden van een reeks - in hun ogen - geboorneerde en verouderde opvattingen op het gebied van moraal en ethiek, op het gebied van leer en leven. Of het nu gaat om het huwelijk, de seksualiteit, het ongeboren leven, het gebruik van voorbehoedmiddelen of de rol en verantwoordelijkheid van vrouwen. En godsdienst is in hun ogen per definitie een bron van onenigheid en conflict in de samenleving, omdat gelovigen per definitie hun eigen godsdienst, hun eigen God, voor waar houden op een manier die geen ruimte laat voor andere opvattingen. En, ik zeg het maar duidelijk, als dat de enige dingen zouden zijn waar godsdienst goed voor is, dan ben ik het in belangrijke mate eens met die opvatting van godsdienst als "quantité détestable". Dat is de ene kant. Nu de andere. Voor veel andere mensen is godsdienst juist een anker, een houvast in woelige en onzekere tijden, ook voor veel jonge mensen. En dan vooral de godsdienst, zoals hen die is aangereikt vanuit traditie of opvoeding. Daaraan moet onverkort worden vastgehouden. Elke verandering of vernieuwing is per definitie een vermindering van de oorspronkelijke kwaliteit. Het is het soort mensen, dat bijvoorbeeld als reden voor de verminderde belangstelling van jongeren voor geloven

en kerkgang aangeeft, dat dat komt doordat aan jongeren de catechismus niet meer wordt geleerd. Het is ook het soort mensen, dat gelooft in een onvoorwaardelijke en kritiekloze acceptatie van hun heilige schrift. Elke heilige schrift - of het nu gaat om de Koran of om de joodse of de christelijke bijbel - is altijd waar, van kافت tot kافت. Wie zo denkt, vergeet, dat je daarmee niet onverkort kiest voor jouw heilige schrift, maar voor een zeer bepaalde uitleg en interpretatie daarvan. Want het gaat bij heilige schrift altijd om interpretatie. Een uitleg en interpretatie, die alleen maar wortelen in het verleden en de traditie. En die daarmee net doen alsof de vragen en de wereld van vandaag niet bestaan. Dat zou betekenen, bijvoorbeeld, dat ik voor waar moet houden en in praktijk brengen, wat Paulus schrijft in 1 Korinthe 11 - en dus in de christelijke heilige schrift -: "Een man mag zijn hoofd niet bedekken, omdat hij Gods beeld en luister is. De vrouw is echter de luister van de man. De man is immers niet uit de vrouw voortgekomen, maar de vrouw uit de man; en de man is niet omwille van de vrouw geschapen, maar de vrouw omwille van de man". Dat zou ook betekenen, dat ik allerlei regels en voorschriften uit het Oude Testament, die betrekking hebben op het leven van de mensen van toen, voor waar moet houden en letterlijk moet uitvoeren. Dat doen veel mensen, wij, allang niet meer. En niemand heeft daar problemen mee, theologisch of praktisch. En terecht. Op bepaalde punten menen wij het dus beter te weten dan Paulus of Mozes en voelen we ons vrij een interpretatie te geven aan de heilige teksten, die niet overeenkomst met de letter.

Nu terug naar de vraag. Naar de vraag van de toegevoegde waarde van godsdienst. Heb ik, als modern mens, als West-Europeaan, levend in één van de EU-landen, alleen maar de keuze tussen geen godsdienst of fundamentalisme - van christelijke of islamitische aard, dat doet er niet toe -, dat wil zeggen godsdienst, ingezet als instrument voor politiek of macht of behoud van maatschappelijke of religieuze posities? Of is er ook nog zoiets als een derde weg? Een mogelijkheid tussen "geen godsdienst" en fundamentalisme? Een weg, die godsdienst maakt tot iets met werkelijk toegevoegde waarde? Godsdienst, waar ik wat aan heb in mijn leven. Ik, modern mens, levend Anno Domini 2016, in West-Europa, omdat die mij werkelijk helpt bij het vinden van een antwoord op de vraag naar de zin en de bedoeling van mijn bestaan. Over dat alles vanmorgen.

Ik zou het volgende in jullie midden willen leggen. De bijbel heeft het onophoudelijk over het belang van de zorg voor onze ziel en niet over het belang van het veroveren van de ruimte. De bijbel gelooft, dat elk mens de toegang tot God kan vinden, omdat de deur naar God altijd openstaat, volgens Deuteronomium. De bijbel gelooft ook, dat elk mens het

antwoord kan vinden op de vraag naar de bedoeling en zin van zijn of haar bestaan. Als het christelijk geloof, als kerken, weer zouden gaan doen waartoe zij op aarde zijn, namelijk mensen helpen gevoelig te worden voor het onvoorstelbare belang van die twee bijbelse spirituele processen - toegang tot God en toegang tot de zin van je bestaan -, als het christelijk geloof, als de kerk, eindelijk weer ruimte zouden bieden aan dat derde mystieke element, aan het grote belang van de aandacht van mensen voor hun ziel, dan is er toekomst, geloof ik, voor de mensen van Europa en voor het christelijk geloof. En alleen in die volgorde. Over dat hoe dat zou kunnen nu, in vier delen.

Eerst maar een vloertje leggen, met elkaar. De tekst uit Deuteronomium zegt: "Maar tenslotte, zult u de Heer, Uw God, weer zoeken, en Hem vinden, als U Hem tenminste zoekt met hart en ziel". God zoeken. Maar wie of wat zoek je dan eigenlijk? Wat stel ik mij eigenlijk voor bij dat oude en door de eeuwen heen voor van alles en nog wat gebruikte en vooral misbruikte woordje God? Stel ik mij God voor als Vader of als Moeder, als een Hij of als een Zij, als dé God, de Enige, toevallig of minder toevallig verbonden aan de godsdienst waarin ik ben opgegroeid? Stel ik mij God voor als de grote Patroonheilige van mijn land, in de zin van: "God, Nederland en Oranje" of de God van "God's own Country"? Stel ik mij God voor als de eerste Persoon in de Drieëenigheid, die zijn Zoon liet sterven aan het kruis om door Hem verzoening te brengen tussen Hem en de mensen? Stel ik mij God voor als een kosmische kracht, die zich als vonken licht of energie heeft uitgestort in alles wat leeft? Waarnaar ben ik eigenlijk op zoek, als ik zoiets zoek als "god"? De middeleeuwse hoogleraar en mysticus Meister Eckhart schrijft daarover dit: "Veel mensen mensen willen God aanschouwen met de blik waarmee ze naar een koe kijken, en willen God liefhebben zoals ze een koe liefhebben. Je houdt van een koe vanwege de melk en de kaas, en in het algemeen van het voordeel dat jij van haar hebt. Hetzelfde doen alle mensen die God willen liefhebben, terwille van uiterlijke rijkdom of innerlijke troost. Zij hebben God niet echt lief, want zij houden niet van God, maar van hun eigen voordeel". Einde citaat. Zo dus niet. Maar wat dan wel? In die eeuwenoude - en vaak doodgezwegen - beweging van mystici in de christelijke kerk - waarvan ook Eckhart deel uitmaakte, bestaat sinds Dionysius de Pseudo Areopagiet zoiets als een traditie van de zogenaamde negatieve theologie. Van de "via negativa", letterlijk de weg van de ontkenning. Het is een weloverwogen poging God te zoeken zonder voorafontworpen beelden of concepten. Je van God een beeld maken, dat kan eigenlijk niet, zegt die beweging. En bovendien, het helpt ook niet om God te vinden. Je kunt het veel beter proberen zonder beeld. In zijn boek "Over mystieke theologie" schrijft Dionysius: "En hij

heeft geen kracht en is geen kracht en is ook geen licht. En hij leeft niet en is ook niet het leven. En hij is niet het zijn en niet de eeuwigheid en niet de tijd. En hij is niet het weten en ook niet de waarheid en ook niet koninklijke macht en ook niet wijsheid en ook niet één en ook niet eenheid en ook niet godheid". En Meester Eckhart schrijft: "God wordt dan in ons geboren als al onze zielekrachten die voorheen door gedachten, beelden en wat dan ook gebonden en gevangen waren, leeg en vrij worden en alles in ons gericht is op het zwijgen. Dan laat de Vader zijn zoon in ons geboren worden." Dergelijke zinnen zijn te vinden op talloze plaatsen in die beweging van de mystiek. Het is de poging - natuurlijk niet om geen enkel beeld te maken, dat gaat eigenlijk niet. Maar wel om God God te laten zijn. Dat wil zeggen Iets, Iemand, Wat dan ook, dat geen object kan zijn van onze kennis of verstand of een Ding waarover wij mensen zouden kunnen beschikken. Wie God wil vinden, zegt die oude beweging van de mystici, moet niet vol van "god" zijn, maar God juist vragen om leeg en vrij van "god" te worden. Dat is het begin der godsdienstige wijsheid.

Twee. Hoe je het ook wendt of keert, mensen in alle culturen en beschavingen, mensen van alle plaatsen en tijden, hebben wat we noemen religieuze ervaringen. Het zijn vaak overweldigende ervaringen van en met wat zij beschouwen als "het goddelijke". Je zou juist ook de bijbel op veel plaatsen kunnen beschouwen als de weerslag van zulke ervaringen. De Amerikaanse filosoof en psycholoog William James heeft talloze van dat soort ervaringen bij mensen opgetekend en geanalyseerd in een boek, dat een standaardwerk is geworden: De varianten van religieuze ervaring. Als hij een poging doet om de kern van dat soort ervaringen te beschrijven, geeft hij dit voorbeeld van één van zijn gesprekspartners: "Ik herinner mij de nacht en bijna precies de plaats op de heuveltop waar mijn ziel als het ware openging voor het Oneindige en er was een samenstroming van die beide werelden, de binnen- en de buitenwereld. De diepte riep tot de diepte - de diepte die mijn eigen worsteling in mij had opengemaakt, die antwoord ontving van de onpeilbare diepte buiten mij, reikend tot voorbij de sterren. Ik stond daar alleen met Hem die mij had geschapen, en al de schoonheid van de wereld, en liefde en leed, en zelfs verzoeking. Ik zocht Hem niet, maar voelde de volmaakte harmonie tussen mijn geest en Hem. Het gewone besef van wat mij omringde verflauwde. Voor het ogenblik was er niets anders dan een onuitsprekelijke vreugde en verrukking". Einde citaat. Het is dat soort gevoel, bewustzijn, opgetild worden - hoe moet je het noemen - dat James in zijn onderzoek gaat zien als een van de belangrijkste kernen van religieuze ervaring. Het gevoel ten diepste te leven in een wereld vol ruimte, een wereld zonder de normale beperkingen en grenzen tussen mensen en dingen. Een gevoel van diepe eenheid, van

relatie, van verbondenheid - religie betekent verbinding - met alles wat er om je heen is, tot en met de sterren. Diepe verbondenheid met de hele wereld om je heen, met jezelf, met andere mensen, met de kosmos, met God. Dat is twee.

Drie. "Ik heb jullie liefgehad, zoals de Vader mij heeft liefgehad. Blijf in mijn liefde", hoorden we daarnet. Ik heb mij al zo vaak afgevraagd wat Jezus precies heeft gedacht, gevoeld, ervaren bij dat woordje God. Ik weet niet precies wat Hij heeft ervaren in al die nachten waarin Hij biddend wachtte op de overgang van nacht naar dag, van donker naar licht. Meerdere malen komt dat voor in de evangeliën. Jezus drukt dat wat hij op die momenten heeft ervaren - en daarin is Hij ook binnen zijn eigen godsdienst uniek - steeds uit met dat intieme woordje Vader. Of nog sterker, met dat prachtige intieme Aramese woordje Abba, Pappa. Voor Jezus is alles wat hij van "het goddelijke", van God, heeft ervaren uit te drukken in dat woordje Pappa. Als uitdrukking van nauwe relatie, van intieme vertrouwdheid, van respect. Waarschijnlijk begon ook het Onze Vader in het Aramees juist met dat woordje Abba, Pappa. Dat beeld van intieme relatie - blijven in, noemt Jezus het - trekt Jezus in Johannes door als het wezen van wat godsdienst voor hem betekent. Dat beeld dat Hij vervolgens uitwerkt in die prachtige metafoor van de wijngaard, van de innige verbondenheid tussen grond, wijnstok en wijnranken. Bijna nergens in de bijbel wordt het belang van een van de twee polen van godsdienst, van godsdienst als verbinding, als relatie, als doorleefde betrokkenheid op het "goddelijke", op God, zo nadrukkelijk onderstreept als hier in Johannes. Voor Johannes was heel Jezus` doen en laten - mysticus als Hij was - een gevecht op leven en dood om godsdienst als doorleefde verbinding, als echte relatie met God weer in ere te herstellen. Een gevecht op leven en dood om dat derde element van godsdienst, het mystieke, weer de plaats te geven die het toekomt, naast de andere twee. Want zonder dat derde mystieke, relationele, element is godsdienst ten dode opgeschreven. Daarvan was Jezus overtuigd. En die opvatting heeft Hij - aanvankelijk - met de dood moeten bekopen.

Vier. Is mystiek dan alleen verbinding met het "goddelijke", met God ? Ik denk het niet. "Mijn gebod is dat jullie elkaar liefhebben, zoals ik jullie heb liefgehad. Er is geen groter liefde dan je leven te geven voor je vrienden", zegt Jezus. Bij mijn weten heeft geen van de grote mystici - of het nu gaat om Mozes, Paulus, Franciscus, Hildegard von Bingen, Meister Eckhart, Maarten Luther, Teresa van Avila, Mahatma Gandhi, Martin Luther King - zijn of haar religieuze ervaringen bewaard alleen maar voor de binnenkamer. Niemand van hen leefde in voortdurende afzondering van de mensen of

van de wereld. Integendeel. Die wonderlijke momenten, die ervaringen van verbinding met God, de oerbron van hun bestaan, maakte hen meer dan gevoelig voor hun eigen bestaan. En dat van anderen. Zij hebben allemaal dat contact met het "goddelijke", met God, en de kracht en de energie en het geloof in het leven die dat contact hen gaf, doorgetrokken naar de mensen om hen heen, naar de samenlevingen van hun tijd, in woord en daad. Voortdurend hebben zij geprobeerd die ervaring van heelheid in God door te vertalen naar heelheid tussen de mensen in hun samenlevingen. En dan niet heelheid tussen een paar, maar tussen alle mensen, met name die mensen, die er voor de goegemeente niet bij hoorden, alle mensen in het maatschappelijke verdomhoekje. De ruimte hebben zij niet veroverd. Maar hun ziel hebben zij niet vergeten. En doordat ze hun ziel niet vergaten, kwamen zij dichterbij hun naaste en bij zichzelf. Zelf heel geworden, in het contact met God, hebben zij geprobeerd die heelheid door te geven aan anderen. Zelf tot leven gekomen, in het vinden van God, hebben zij geprobeerd van dat leven te geven aan de mensen om hen heen. Godsdienst die mensen tot leven brengt. Als godsdienst, dat doet, is er toekomst voor de mensen en voor die godsdienst zelf. Amen.

D.J. Couvée, 3 juli 2016, Rotterdam